

«ՆԱՐՈՒԿԿՈ» ԳԱԶԱՏԱՐԸ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Մնակ Սարուխանյան

«Նարուկկո» գազատարը ամենահավակնտո էներգետիկ նախագծերից է: Այն ենթադրում է խոշոր գազատար ցանցի կառուցում Կենտրոնական Ասիայից մինչև Իրան ու Ադրբեջան, որի միջոցով ԵՄ երկրներին կարող է մատակարարվել տարեկան մինչև 80 մլրդ մ³ բնական գազ:

2009թ. ապրիլը և մայիսը բավական հարուստ էին իրադարձություններով՝ կապված նոր խոշոր էներգետիկ նախագծերի հետ: Ապրիլի 24-25-ին Մոֆիայում կայացած «Բնական գազը Եվրոպայի համար. անվտանգություն և գործընկերություն» գազաթաժողովը դրեց Եվրոպայի համար ռազմավարական համարվող «Նարուկկո» գազատարի նախագծի իրականացման առաջին իրական հիմքերը: Իսկ մայիսի 8-ին Պրահայում, ԵՄ «Հարավային միջանցք. նոր մետաքսե ճանապարհ» գազաթաժողովում Ադրբեջանի, Վրաստանի, Թուրքիայի և Եգիպտոսի ներկայացուցիչները ստորագրեցին համատեղ հոչակագիր «Նարուկկո» գազատարի շինարարության վերաբերյալ:

Մույն հոչակագրի ստորագրումը Հայաստանի համար հետաքրքրություն է ներկայացնում մի քանի պատճառով:

Նախ՝ գազատարի նախագիծն իրականացվում է մեր տարածաշրջանում և կստեղծի նոր ենթակառուցվածքային առնչություններ դեպի Եվրոպական շուկա կասպյան և իրանական գազի արտահանման համար:

Երկրորդ՝ գազատարն անմիջականորեն կապված է տարածաշրջանային քաղաքական հարաբերությունների հետ, որոնք, անկախ այն բանից՝ անցնում է գազատարը Հայաստանի տարածքով, թե՛ ոչ, շոշափում են մեր երկրի շահերը:

Երրորդ՝ հայ-թուրքական երկխոսության կարգավորման և Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ բանակցային գործընթացների ակտիվացման պայմաններում կարող է տպավորություն ստեղծվել, թե՛ հնարավոր է, որ «Նարուկկոն» անցնի Հայաստանի տարածքով:

Վերոնշյալ բոլոր խնդիրների, այդ թվում և Հայաստանի համար ամենակարևոր՝ վերջին խնդրի դիտարկման համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ «Նարուկկո» գազատարի էությանը, ինչպես նաև Պրահայում ստորագրված հոչակագրի ստորագրմանը:

«Նաբուկկոյի» որոշակիությունն ու անորոշությունը

Մի բանում «Նաբուկկոն» միանշանակորեն որոշակի է, և դա այն է, որ նախագիծն ուղղված է Ռուսաստանի՝ որպես Եվրոպային հիմնական բնական գազի մատակարարի, դերի նվազմանը: Սա է, կարելի է ասել, նախագծի հիմնական և գրեթե միակ նպատակը:

Գազատարի անցկացման՝ 2003-ին ծագած գաղափարը սերտորեն կապված էր էներգափոխադրումների երկու այլ խոշոր նախագծերի՝ Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղի և Հարավկովկասյան գազատարի (Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում) իրականացման տրամաբանության ու ոգու հետ: Այս երկու նախագծերը կոչված էին Ռուսաստանի տարածքը շրջանցող այլընտրանքային երթուղի ստեղծել կասպյան նավթը և գազը համաշխարհային շուկա ուղղելու համար: Այստեղ հարկ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ նոր խողովակաշարերը ոչ մի կերպ չէին կարող և չեն կարող ազդել միջազգային էներգետիկ հաշվեկշռի վրա, դրանք որևէ կերպ չեն ենթադրում նավթի և գազի արդյունահանման կամ արտահանման ծավալների աճ: Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհանը և Հարավկովկասյան գազատարը ստեղծված են բացառապես ածխաջրածինների մատակարարման ուղիների դիվերսիֆիկացման նպատակով: Ադրբեջանական նավթը և կենտրոնաասիական ածխաջրածինները հեշտությամբ էին հայտնվում և այսօր էլ կարող են հայտնվել սպառման համաշխարհային շուկաներում առանց նոր խողովակաշարերի, բայց Ռուսաստանի տարածքով, որի միջազգային և տարածաշրջանային ազդեցության նվազմանն էլ հենց պետք է հասնեին Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհանը և Հարավկովկասյան գազատարը: Այս տրամաբանությունը, մեկ առանձնահատկությամբ, դրված է նաև «Նաբուկկոյի» հիմքում: Իսկ «Նաբուկկոյի» այդ միակ առանձնահատկությունն այն է, որ ի տարբերություն Հարավային Կովկասում կառուցված նոր խողովակաշարերի, այն դուրս է գալիս դեպի Իրանի նոր, խոշոր և չյուրացված գազահանքավայրեր: Բնական գազի պաշարներով աշխարհում 2-րդ տեղը գրավող Իրանն առայժմ զգալի ծավալով գազ չի արտահանում, իսկ Հայաստան և Թուրքիա ձգվող գազամուղները դեռ չեն ազդում ոչ համաշխարհային էներգետիկ հաշվեկշռի, ոչ ԵՄ էներգետիկ անվտանգության վրա:

Նման պայմաններում «Նաբուկկոն» կարող էր դառնալ իրական և նշանակալի նախագիծ, եթե գազատարում «հայտնվի» իրանական գազը: Բայց (և դա տարածաշրջանային բոլոր էներգետիկ նախագծերի հիմնական խնդիրն է) «Նաբուկկոն» ոչ միայն պարզապես էներգետիկ, այլ նաև քաղաքական նախագիծ է: Իսկ քաղաքական հարաբերությունների զարգացումը տարածաշրջանում, առձակատման խորացումը Իրանի և ԱՄՆ-ի հարաբերություններում հարկադրեցին արդեն 2004թ. բացառել Իրանը «Նաբուկկոյի» գերակայություններից: Արդյունքում՝ արդեն 2004-ին «Նաբուկկոն» նախագիծ էր, որը կողմն-

րոշված էր բնական գազ ստանալու Ադրբեջանից, Կենտրոնական Ասիայից (այդ նպատակի համար պետք է կառուցվեր Անդրկասպյան գազամուղը), Եգիպտոսից և Իրաքից: 2005թ. արդեն Իրաքն է դուրս մնում նախագծից, քանի որ այդ երկրում ծայր առած քաղաքացիական պատերազմը ցույց տվեց երկրի՝ որպես երկարատև էներգետիկ գործընկերոջ, անհուսալիությունը: Հաջորդ երկու տարիներին նախագիծն ակտիվորեն քննարկում էին Կենտրոնական Ասիայում եվրոպական արտաքին քաղաքականության ակտիվացման համատեքստում: Թուրքմենբաշիի մահը և Թուրքմենստանի նոր ղեկավարի ընտրությունը հույս ստեղծեց, որ այդ երկիրը շուտով կարող է միանալ նախագծին: 2008-ին ակտիվացան Բաքվի և Աշգաբադի շփումները, Թուրքմենստանի նախագահն առաջին անգամ այցելեց Ադրբեջան: Դա, հավանաբար, պատրանքներ ծնեց, թե Անդրկասպյան գազատարի նախագիծը, առանց որի թուրքմենական գազը Ադրբեջանում և «Նաբուկկոյում» հայտնվել չի կարող, շուտով կիրականանա: Բայց հետագա իրողությունները ցույց տվեցին, որ ԵՄ-ը և ԱՄՆ-ը Կենտրոնական Ասիայի ուղղությամբ ճեղքման չեն հասնի:

Անցյալ տարի Իրանը կրկին «վերադարձավ «Նաբուկկո» ծրագիր: Բ.Օբամայի՝ ԱՄՆ նախագահ ընտրվելը և նրա հայտարարած՝ Թեհրանի հետ հարաբերությունների կարգավորման ուղեգիծը քաղաքական ազդանշան հանդիսացան այն բանի, որ Թեհրանի հետ կարելի է կրկին բանակցություններ սկսել «Նաբուկկոյի» վերաբերյալ: 2009թ. սկզբից Թուրքիան, հանձին վարչապետի, սկսեց ակտիվորեն լոբբավորել Իրանի միացումը «Նաբուկկոյին»: Ռ.Թ.Էրդոգանը նույնիսկ Բրյուսելում հայտարարեց, թե առանց Իրանի գազամուղը որևէ իմաստ ունենալ չի կարող:

Եվ իսկապես, Իրանի միացումը նախագծին կարող է հիմք հանդիսանալ դրա իրագործման համար: Բայց «Նաբուկկոյի» շուրջ Թեհրանի հետ պաշտոնական մակարդակի բանակցություններ դեռ չեն սկսվել, և չի էլ կարելի պնդել, թե սկսվելով հանդերձ՝ դրանք կհանգեցնեն դրական և արագ արդյունքի: Իրանը շատ բարդ բանակցող է, և վերջին տարիների փորձը ցույց է տալիս, որ այդ երկիրը ոչ մի հարցի շուրջ արագ որոշում կայացնելու մեջ աչքի չի ընկնում: Իրան-Հայաստան գազատարի շինարարության վերաբերյալ բանակցությունները տևեցին մոտ 8 տարի, իսկ Իրան-Պակիստան-Հնդկաստան գազատարի շուրջ բանակցությունները սկսվել են 1995-ին և առայժմ, բացի հոչակագրի ստորագրումից, ոչնչի չեն հանգեցրել: Իրանի նավթի նախարարի պաշտոնական հայտարարություններն այն մասին, թե երկիրը հետաքրքրված է «Նաբուկկոյով», իրական քաղաքականության հարթությունում ոչինչ չեն նշանակում: Հետաքրքիր ու ցայտուն օրինակ. մարտի սկզբին Իրանի նավթի նախարարը հայտարարեց, թե Իրանը պատրաստ է բանակցություններ սկսել «Նաբուկկոյին» միանալու շուրջ, իսկ մարտի վերջին նույն նախարարը հայտարարեց,

րեց, թե Իրանի համար ավելի առաջնահերթ է Իրան-Իրաք-Սիրիա գազատարի անցկացումը և Սիրիայում բնական գազի հեղուկացման գործարանների շինարարությունը, այն դեպքում, երբ «Նաբուկկոն» Իրանի համար առանձնապես կարևորություն չի ներկայացնում»:

Հռչակագիր շինարարության մասին

Վերադառնալով Պրահայում ստորագրված փաստաթղթին՝ կարող ենք արձանագրել, որ «Նաբուկկոնի» շինարարության մասին հռչակագրի տակ չկան ոչ Իրանի, ոչ Ղազախստանի, ոչ Թուրքմենստանի, ոչ Ուզբեկստանի ստորագրությունները: Հռչակագիրն ստորագրած գազարդյունահանող երկու պետություններ՝ Ադրբեջանը և Եգիպտոսը, էական դերակատարություն գազի համաշխարհային արդյունահանման գործում չունեն: Եվ ոչ միայն: Ադրբեջանի ստորագրությունը հռչակագրի տակ ևս մեկ կարևոր առանձնահատկություն ունի: Բանն այն է, որ Ադրբեջանից դեպի Թուրքիա արդեն կառուցված է Հարավկովկասյան գազատարը, որն ադրբեջանական գազը մինչև Թուրքիա է հասցնում առանց էական դժվարությունների: Տարեկան 25-30 մլրդ մ³ թողունակություն ունենալով՝ Հարավկովկասյան գազատարն առանց որևէ խնդրի կկարողանա ադրբեջանական նավթը մղել Թուրքիա: Սրանից հետևում է, որ Ադրբեջանի ներկայացուցչի ստորագրությունը հռչակագրի տակ և «Նաբուկկոնի» Բաքվի միանալը կոնկրետ նոր ու էական ոչինչ ոչ նախագծին, ոչ էլ եվրոպական էներգետիկ անվտանգությանը չեն տա: Ընդհանրացնելով վերոշարադրյալը՝ մի քանի եզրահանգում անենք.

- «Նաբուկկոն», ընդհանուր առմամբ, իր քաղաքական էությամբ հակառուսական նախագիծ է,
- նախագիծը բավական անորոշ է, վերջին տարիներին ամեն տեսակ փոփոխությունների է ենթարկվել և, հավանաբար, դեռ էլի կփոփոխվի,
- ընդհանուր առմամբ, «Նաբուկկոն» նախագիծը ներկա փուլում հազիվ թե կարելի կլինի հաջող անվանել, իսկ ստորագրված հռչակագիրը էական ոչինչ չի փոխի համաշխարհային էներգետիկ անվտանգության մեջ:

Բայց միևնույն ժամանակ ակնհայտ է, որ առաջիկա տարիներին նախագծին Իրանի և Կենտրոնական Ասիայի երկրների միացման լոբբավորումն ավելի է ինտենսիվանում, ինչը, բնականաբար.

- առաջ կբերի Ռուսաստանի ուժգին դիմակայությունը,
- էական խթան կհանդիսանա տարածաշրջանի քաղաքական հարաբերությունների համար,
- կշարունակի ազդել նախագծի վրա, փոխել նրա ձևը՝ գուցե նրան մեծ կոնկրետություն հաղորդելով:

Հայկական հեռանկարներ

Վերոշարադրյալ գործոններն էլ հենց պետք է հիմք ընդունվեն «Նաբուկկոյին» Հայաստանի միանալու հեռանկարների քննարկման համար, իսկ դրանք հաշվի չառնելը չափից ավելի սուբյեկտիվ և իրականությունից կտրված է դարձնում գազատարի շինարարությանը մեր մասնակցության վերաբերյալ ամեն տեսակ կանխատեսում և նախագիծ: Եվ դա պակաս կարևոր չէ. չի կարելի գազատարին Հայաստանի միանալու խնդիրը ուղղակիորեն ու կոպիտ կերպով ածանցել հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորումից: Թուրքիայի հետ սահմանի բացումը, իսկապես, սերտորեն կապված է մեր երկրի էներգետիկական քաղաքականության ապագայի հետ: Թուրքիայի հետ միջպետական նորմալ հարաբերությունների հաստատումը դրական խթան կհանդիսանա Հայաստանի էներգետիկ սեկտորի զարգացման համար: Թուրքիա էլեկտրաէներգիայի արտահանման կարգավորումը Հայաստանում էներգիա արտադրող հզորությունների զարգացման խոշոր նախագծերի իրագործման անհրաժեշտ հիմք կստեղծի. նոր հզոր ԱԷԿ-ի կառուցում, Հրազդանի ջերմաէլեկտրակայանի 5-րդ բլոկի կառուցման ավարտ, Երևանի ջերմաէլեկտրակայանի արդիականացում, Իրան-Հայաստան գազատարի լիարժեք կիրառություն, ՀԷԿ-ի կառուցում և այլն: Բայց խոսել այն մասին, թե Հայաստանն ավտոմատ կերպով կներառվի «Նաբուկկո» նախագծում, ճիշտ չէ: Այդ նախագծին մասնակցության համար անհրաժեշտ է ուժերի հատուկ համախմբում, քանի որ զուտ աշխարհագրորեն Հայաստանն ամենահարմար երկիրը չէ Եվրոպա գազ արտահանելու համար: Սակայն քաղաքական ակտիվությունը և քաղաքական գործոնները, այնուամենայնիվ, կարող են խաղալ իրենց, այն էլ՝ կարևոր, դերը: Խոսքն այս դեպքում հայ-իրանական միջպետական համագործակցության և բնական գազի երթուղիների դիվերսիֆիկացման իրանական քաղաքականության մասին է: Չի բացառվում, որ հանգամանքների բերումով և Հայաստանի ակտիվ քաղաքականության շնորհիվ Իրան-Հայաստան գազատարը կարող է ընդլայնվել մինչև այն ծավալների չափով, որ հնարավոր լինի իրանական գազը Թուրքիա կամ էլ Վրաստան վերարտահանել՝ հետագայում դրա՝ «Նաբուկկոյում» հայտնվելու հեռանկարով: Կարող է թվալ, թե նման քաղաքականությունը կհակասի հայ-ռուսական ռազմավարական գործընկերության ոգուն, բայց միևնույն ժամանակ Ռուսաստանի համար, եթե Իրանն, իհարկե, որոշի միանալ «Նաբուկկոյին», կարևոր կլինի, որ իրանական գազի թեկուզև մի մասն արտահանվի հայկական գազատրանսպորտային համակարգի միջոցով, որը պատկանում է «Հայռուսգազարդ» ՓԲԸ-ին: Էլ չենք խոսում այն մասին, որ հենց այս ընկերությունն է ապահովելու Իրան-Հայաստան գազատարի թողարկային կարողության ընդլայնումը, կառուցելու նոր խողովակաշարեր, որոնք այսպես թե այնպես գտնվելու են նրա հաշվեկշռում:

Մենք կարծում ենք, որ ներկա փուլում կարելի է խոսել և մտածել «Նաբուկկո» գազատարին Հայաստանի միանալու հեռանկարների մասին: Բնականաբար, հնարավորություն կա, որ միանալու հեռանկարը մեզ համար երբեք էլ իրական չդառնա, բայց ակտիվ քաղաքականությունը կարող է հանգեցնել դրական արդյունքների:

Հայաստանը հասել է էներգետիկ համակարգի կայունության բարձր մակարդակի, ինչն արդյունք է ինչպես կառավարության, այնպես էլ հանրապետության խոշորագույն էներգետիկ ընկերության՝ «Հայռուսգազարդի» իրական և երկարատև աջխատանքի: Այսօր հարկավոր է պահել այդ կայունությունը, ստեղծել օտարերկրյա ներդրումների հոսքի պայմաններ և, ինչը միանգամայն իրական է, մտածել հայկական ներդրումների մասին արտասահմանի էներգետիկ ակտիվներում: Միննույն ժամանակ, այն պայմաններում, երբ Կենտրոնական Ասիայի երկրները զրկված են համաշխարհային շուկաների հետ ուղղակի էներգափոխադրումային կապերից, իսկ Իրանը հիմնականում փակ է մնում օտարերկրյա ներդրումների համար, այդ պետություններում էներգետիկ ակտիվների ձեռքբերումը ավելի շատ է հնարավոր, քան այն ժամանակ, երբ ամեն ինչ փոխվի: Իսկ Հայաստանը, մեր կարծիքով, դատապարտված է ձեռք բերելու նման ակտիվներ, քանի որ առանց դրանց հանրապետության էներգետիկ համակարգի երկարատև կայունությունը կարող է հայտնվել սպառնալիքի տակ: